

Demokrasiye Neler Oluyor? Popülizm ve Otoriterleşme Tartışmalarına Bir Bakış*

Hamit Emrah Beriş**

Öz

Son dönemde, siyaset bilimi literatüründe, demokrasi ve demokratikleşmeyle ilgili tartışmalar artmış ve farklı bir istikamete yönelmiştir. Tartışmaların odak noktası, liberal demokrasilerde popülizmin yükseldiği ve popülist siyasetçilerin güç kazandığıdır. Bunun yanında, pek çok demokratik yönetimlerin otoritarizme doğru kaydığı yönünde çok sayıda iddia vardır. Bu çalışmada, söz konusu iddialar, eleştirel bir yaklaşımla ele alınmıştır. Günümüzde Batı ülkelerinde pek çok siyasetçinin yabancı düşmanlığı ve İslamofobi temelli bir söylem kullandığı açıktır. Buna koşut olarak siyasal özgürlüklerin geçmişe göre kısıtlandığı bir süreç yaşanmaktadır. Ancak ortaya çıkan bu sorunu liberal demokrasinin açmazı olarak görmek doğru değildir. Demokrasi karşıtı söz konusu yaklaşımlar, dünya ölçeğinde yaşanan ekonomik ve sosyal krizle yakından ilişkilidir. Bu kriz sürecinden liberal demokrasinin güçlenerek çıkacağı iddia edilebilir.

Anahtar Kelimeler: Demokrasi, Demokratikleşme, Popülizm, Otoriterizm, Totalitarizm.

What Happens to Democracy? An Overview of the Debates on Populism and Authoritarianism

Abstract

Recently, debates on democracy and democratization have increased and turned to a different direction in the political science literature. The focus of the discussions is on the rise of populism in liberal democracies and the strength of populist politicians. In addition, there are many claims that many democratic governments are shifting towards authoritarianism. In this study, these claims are handled with a critical approach. Nowadays, in some Western countries, it is clear that many politicians use xenophobia and Islamophobia-based discourse. Parallel to this, there is a process in which political freedoms are restricted compared to the past. However, it is not correct to see this problem as the dilemma of liberal democracy. These anti-democratic approaches are closely related to the global economic and social crisis. It can be argued that liberal democracy would emerge even more robust from this crisis.

Keywords: Democracy, Democratization, Populism, Authoritarianism, Totalitarianism.

* Dikkatli okumaları ve yerinde önerileriyle makalenin son şeklini almasında katkıda bulunan Liberal Düşünce dergisi hakemlerine teşekkür ederim. HEB

** Prof. Dr. | Ankara Hacı Bayram Üniversitesi | hamit.beris@hbv.edu.tr
ORCID: 0000-0003-3770-5808 | DOI: 10.36484/liberal.621730
Liberal Düşünce Dergisi, Yıl: 24, Sayı: 96, Güz 2019, ss. 27-53.
Gönderim Tarihi: 18 Eylül 2019 | Kabul Tarihi: 27 Kasım 2019

Giriş

Demokrasi ve demokratikleşmeyle ilgili literatürde, son dönemlerde ciddi bir canlanma görüldüğü söylenebilir. Aslında demokrasiyle ilgili sorunlar siyaset teorisinin her zaman en önemli tartışma başlıkları arasında yer almıştır. Ulus-devlet modelinin yegâne meşruiyet kaynağı olan demokrasinin anlam ve içeriğine dair tartışmalarla, özellikle eşzamanlı şekilde çok sayıda ülkeyi etkileyen kapsamlı demokratikleşme hareketlerinin güç kazandığı dönemlerde sıklıkla karşılaşılmıştır. Ancak son dönemde demokrasiye ilişkin akademik ve bilimsel çalışmalarda görülen artışın farklı bir çerçevede geliştiği görülür. Söz konusu tartışmaların Batılı ülkeler başta olmak üzere dünyanın değişik yerlerinde popülist siyasal hareketlerin güçlendiği ve bazı demokrasilerde ise otoriter yönetimlerin yükselişe geçtiği iddiaları ekseninde geliştiği dikkat çekmektedir. Bu bakımdan, en gelişmiş demokrasilerden demokratikleşmeye çalışan pek çok ülkeye dek dünyanın farklı yerlerinde, popülist yaklaşımların giderek etkisini artırdığı iddialarıyla sıklıkla karşılaşılmaktadır. Ancak bundan daha büyük tartışmalar, artık demokrasinin alternatifsiz kaldığı düşünülen bir dönemde özgürlük düşmanı otoriter yönelimlerin siyaset sahnesinde yeniden güç kazandığı iddiaları üzerinde dönmektedir.

Söz konusu iddiaların öncelikli hedefinin liberal demokrasinin meşruluğunu tartışmaya açmak olduğu söylenebilir. Elbette gerek popülizm gerekse otoriterleşme tartışmalarının somut dayanakları vardır. Dünyanın farklı yerlerinde ekonomik, toplumsal ve siyasal krizler, bazı siyasetçilerin hâkim eğilimlere göre daha sert dil kullanmalarına ve bunun belirli kesimlerden destek bulmasına neden olabirmiştir. Ancak bu durum, temsili demokrasinin temellerini sarsan ve meşruluğunu ortadan kaldıran bir yön taşımaz. Başka bir açıdan bakıldığında son dönemde ortaya çıkan tartışmaların esasında demokratik kazanımlarda geriye gidiş veya genel olarak demokrasinin niteliğinde düşüşle ilgili olduğu söylenebilir. Özellikle Batı ülkelerinde demokratik standartlardan geriye gidişin dünyanın geri kalanını da etkilediği açıkça görülmektedir. Aynı süreçte ortaya konulan en kötü senaryo ise demokratik rejimlerin yerlerini güçlü liderlerin tüm gücü ellerinde tuttuğu otoriter yönetimlerin alacağı şeklindedir. Bu yaklaşımlar, söz konusu otoriter yönetimlerin halkın geniş kesimlerinden de destek bulduğu, üstelik bunun azınlıkta kalan diğer toplumsal kesimlerin aleyhine olduğunun farkında olarak verildiği iddiasına dayanır.

Otoriter ve totaliter yönetimlerin meşruiyet dayanağı olarak demokrasi-den yararlanmaları yeni bir durum değildir. Soğuk Savaş yıllarında komünist blok ülkelerinden Latin Amerika diktatörlüklerine dek uzanan geniş bir

yelpazede çok sayıda devlet, demokrasinin gerçek temsilcilerinin kendileri olduğu yönünde propaganda yapmışlardır. Demokrasinin saygınlığı, dünyanın her yerinde giderek artmıştır. Bu açıdan, günümüzde demokrasinin olumsuz bir anlam taşıdığını savunan kimse yok gibidir. Bunun tam tersi ise popülizm ve otoriterleşme açısından geçerlidir. Siyasetçiler, genelde popülist dil kullandıklarını ya da otoriter bir yönetim anlayışı sergilediklerini kabul etmezler. Burada önem taşıyan nokta ise demokrasi kavramının içinin nasıl doldurulduğu ve farklı ülkelerdeki uygulanma yöntemleridir. Popülizm ve otoriterleşme tartışmalarını amaçları ve demokrasi kuramındaki yerleri bağlamında bu minvalde değerlendirmek gerekir.

Demokrasinin Küresel Ölçekte Yayılması

Siyasal düşünceler tarihinde pek çok düşünürün düzen içinde yaşayan ve yasalarla yönetilen bir toplum idealinin peşinde koştuğu açıktır. Yine çoğu düşünür tarafından düzeni korumayı ve yasalara bağlılığı sağlayacak temel unsurun ise erdem olduğu düşünülür. Formülü biraz daha açmak gerekirse şunu söyleyebiliriz: Siyaset felsefecilerine göre toplumda erdemli insan sayısı ne denli artarsa o kadar güçlü bir düzen kurulabilir. Erdemli insanlardan oluşan bir toplumsal yapının ortaya çıkışı için ise ilk başta yöneticinin en erdemliler arasından belirlenmesi gerekir. Bu şekilde, en erdemlilerin yönettiği ve onların izledikleri politikalar sonucunda giderek daha erdemli insanlardan oluşan bir toplumsal düzen idealize edilmiştir. Siyaset felsefesinin kadim filozoflarından modern çağlara dek uzanan bir çizgi içinde söz konusu toplumsal ve siyasal yapının kurulması ve korunması için farklı modeller önerilmiştir. Erdeme dayalı yönetim anlayışına uygun düşmediği varsayılan iki siyasal rejimse hiçbir kurala gerçek anlamda ihtiyaç duyulmayan tiranlık ve yöneticilerin nitelik ve yetkinliklerine her zaman güven olmayan demokrasidir. Gerçekten de Antik Yunan'dan başlayarak pek çok filozof için demokrasi olumsuz bir anlama sahip olmuştur ve bu nedenledir ki Atina'daki uygulamasından modern döneme kadar neredeyse iki bin yıl boyunca demokrasiden ideal bir model olarak bahsedilmemiştir. Zaten Hıristiyanlık ortaya çıktıktan sonra Papalığın siyasal alanı tedricen kendi kontrolüne alması, demokrasi mantığının temelinde bulunan halkın hem meşruluk kaynağı ve hem de yönetici olarak kabul edileceği yönündeki bir anlayışa oldukça uzaktır.

Modern dönem ise demokrasinin hem pratiği hem de entelektüel savunusu açısından yeniden tarih sahnesinde belirmesini sağlamıştır. İlk dönemde mutlak monarşinin yükselişini beraberinde getiren modernite, daha sonraki süreçte kapitalizmin yükselişi ve ekonomik ilişkilerin rota değiştirmesiyle

demokrasiye kapılarını açmıştır. Bu bakımdan, İngiliz, Amerikan ve Fransız devrimlerinin modern demokrasinin gelişimi açısından etkisi büyüktür. Siyasal devrimlerle başlayan demokratik usul ve esasların yönetim süreçlerine hâkim olması anlayışı Alexis de Tocqueville'in Amerika'daki gözlemlerini kalemeye dökmelerinin ardından yeni dönemin adını koymasıyla berraklaşır.¹ Fransız düşünür, tarihinin akışını doğru tahmin etmiş ve izleyecek dönemlerde demokrasinin insanlığın kaderine damga vuracağını söylemiştir. Bu bağlamda, Huntington'ın altını çizdiği gibi, 19. yüzyılın sonunda başlayan demokratikleşme dalgaları, belirli dönemlerde ters akıntılarla farklı yönere savrulsa dahi genel olarak demokrasinin insanlık tarihine hâkim olacağını göstermiştir.² Milliyetçilik hareketleriyle kendi kaderini tayin hakkının ortaya çıkışı, bu bağlamda ulus-devletlerin giderek yayılması demokratik modelin güçlenmesine olumlu etki yapmıştır.

Birinci Dünya Savaşına kadar olan zaman diliminde, ağır aksak da olsa dünyada demokrasinin yayıldığı görülür. Ancak bu dönemde demokratik olarak kabul edilen ülke sayısı hâlâ iki elin parmaklarıyla sınırlıdır.³ Savaş sonrası otoriter ve totaliter yönetimlerin yükselişe geçmesi ise demokrasinin ilerlemesinin durmasına neden olmuştur. Huntington'ın "ters dalga" dediği gelişmelerle önceki yüzyılın sonlarında başlayan demokratikleşme hareketleri durmuş, Almanya, İtalya ve İspanya gibi ülkelerde faşist ve nasyonal sosyalist rejimlerin yükselişine tanık olunmuştur. Söz konusu rejimlerin yarattığı tehdit, o zamana kadar kendi iç koşullarında belirli ölçülerde standartlar yakalamış olan Batılı ülkelerin de demokratik açıdan duraksamasını beraberinde getirmiştir. Bu havayla gidilen İkinci Dünya Savaşının sonrası ise demokrasi kavramının saygınlığını artırırken uygulamada farklılıkların belirmesi sonucunu doğurmuştur. Huntington'ın "ikinci demokratikleşme dalgası" olarak nitelediği bu süreçte Batılı ülkelerde liberal kapitalist düzen güç kazanmıştır. Daha önce neredeyse hiç demokrasiyle yönetilmemiş veya en fazla kısa süreli parlamento tecrübesi olan Türkiye gibi ülkeler de demokratik rejime geçmeyi tercih etmiş ya da Batı dünyasından kopmamak için bu kararı almaya mecbur kalmıştır.⁴ Aynı dönemde Doğu Bloğunda ise "halk demokrasisi" şeklinde adlandırılan sosyalist bir anlayış hâkim olmuştur. Her iki bloğun lider ülkeleri Amerika Birleşik Devletlerine (ABD) ve Sovyetler Birliği

1 Alexis de Tocqueville, *Amerika'da Demokrasi*, çev. Seçkin Sertdemir Özdemir, İletişim Yayınları, İstanbul 2016.

2 Samuel P. Huntington, *Üçüncü Dalga: Yirminci Yüzyıl Sonlarında Demokratlaşma*, çev. Ergun Özbudun, Yetkin Yayınları, Ankara 1996.

3 Fareed Zakaria, *The Future of Freedom: Illiberal Democracy at Home and Abroad*, W. W. Norton Company, London & New York, 2003, s. 13.

4 Huntington, *a.g.e.*, s. 36.

de ideolojik anlayışları doğrultusunda dünyanın farklı yerlerinde kendilerine yakın rejimleri desteklemişlerdir.

Soğuk Savaş yılları demokrasi kavramını ele geçirmek için keskin bir mücadeleye sahne olur. Gerek kapitalist gerekse sosyalist ülkeler demokrasinin tek ve gerçek yorumunun kendileri tarafından temsil edildiğini savunurlar. Liberal demokrasilerin karşısında Sovyetler Birliği, mutlak eşitliği sağlamayı amaçlayan Komünist Partinin halkın iradesini yansıttığını iddia etmiştir. Bu süreçteki hegemonya mücadelesi Batılı ülkelerle birlikte hareket eden Endonezya, Tayvan, Güney Kore, Şili gibi bazı diktatörlüklerin de dış dünyada meşruluk kazanmalarına neden olmuştur.⁵ Burada liberal demokrasi cephesindeki Batılı ülkelerin temel kaygısının kendi bloklarından bir ülkenin komünist saflara geçmemesi olduğu açıktır. İlgili ülkede demokrasinin niteliği veya standartları birincil kaygı değildir. Bu duruma örnek olarak Türkiye’de demokrasinin askıya alınmasına neden olan 1960 ve 1980 darbelerine Batılı ülkelerin olumsuz tepki vermemeleri gösterilebilir. Darbeci askerlerin Batı dünyasından kopmayacaklarının güvencesini vermeleri, bir bakıma otoritelerinin de yabancı devletler tarafından meşru görülmesi sonucunu doğurmuştur. Benzeri bir durumun Şili’de Pinochet rejimi, Yunanistan’da Albaylar Cuntası başta olmak üzere başka pek çok yönetim için de geçerli olduğu görülür. Ülke içinde ne kadar baskıcı olurlarsa olsunlar komünizm tehdidine karşı sıkı önlemler alan bu yönetimler Batı dünyası ile ciddi bir sorun yaşamamışlardır.

Komünizmin çöküşünden sonra liberal demokrasinin tartışmasız tek sistem olarak insanlığın kaderine yerleşeceği yönünde bir kanaat doğmuştur. Eski Doğu Bloku ülkelerinin çoğu kısa süre içinde demokratik yönetimlere geçmişlerdir. Bu süreçte, pek çok insan, yaşanan demokratikleşme süreçlerinin durdurulamaz ve geri döndürülemez olduğuna, dünya ölçeğinde giderek güçleneceğine inanmıştır.⁶ Söz konusu zaman diliminde, demokrasinin güç açısından zirveye ulaştığını söylemek mümkündür. Fukuyama’nın bu dönemde ortaya attığı ünlü *Tarihin Sonu* teziyle kastettiği, bu zirvenin daha ilerisinin bulunmadığıdır.⁷ Ancak bu süreci ileriye doğru kesintisiz bir çizgi olarak algılayan Fukuyama’nın hesap etmediği nokta, burada bir duraksamanın veya geriye gidiş durumunun yaşanmasıdır. Nitekim 2002’den sonra demokratik idealler açısından hiç de iyi görülemeyecek gelişmelerin ortaya çıktığı ve dünyanın bazı yerlerinde özgürlüklerin kısıtlandığı ve

5 John Dunn, *Halkın Özgürlüğü: Demokrasinin Hikâyesi*, çev. Akın Emre Pilgir, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2017, s. 198.

6 Renke Doorenspleet, *Rethinking The Value of Democracy: A Comparative Perspective*, Palgrave Macmillan, New York 2019, s. 49.

7 Francis Fukuyama, *Tarihin Sonu ve Son İnsan*, çev. Zülfü Dicleli, 2. Baskı, Gün Yayınları, İstanbul 1999.

hatta otoriter eğilimlerin yükselişe geçtiği görülür. Bu anlamda, 20. yüzyılın sonlarında demokrasi doruk noktasına vardıldıktan sonra bir resesyona girdiğini söylemek yanlış olmayacaktır.⁸ Fukuyama'nın bu süreçte tezlerini revize etmesi ve demokrasiye geçiş için devlet kapasitesiyle orta sınıfın güçlendirilmesinin üzerinde durması anlamlıdır.⁹

Demokrasinin gerilemeye başlamasında milat olarak ABD yönelik 11 Eylül 2001 saldırılarını almak mümkündür. ABD yönetimi tarafından saldırılar, devlet gücünü ve Soğuk Savaş sonrası azalan savunma harcamalarını artırmanın aracı olarak kullanılmıştır. Nitekim 11 Eylül saldırılarından sonra yapılan bir araştırmada terörizmi engellemek için bazı medenî haklardan vazgeçmek gerektiğine inanan ABD vatandaşlarının oranı %55 olarak belirmiştir. Oysa aynı soruya olumlu cevap verenlerin oranı 1997 yılında yalnızca %29 şeklinde gerçekleşmiştir.¹⁰ Bu süreçte, yurttaşlar yönetimin özgürlükleri kısıtlayıcı eylemlerine pasif bir şekilde itaat ederken onların temsilcisi durumda olan Kongre üyeleri de çıkardıkları yasalar aracılığıyla aktif destek vermiştir. Terör tehdidi gerekçe gösterilerek yapılan düzenlemelerle ABD Başkanının yetkileri ve güvenlik güçlerinin sistem içindeki ağırlığı önemli ölçüde artarken bireylerin özgürlüğü ve yurttaşlar arası siyasal eşitlik ise geriye gitmiştir.¹¹ Bu durum, ülkelerin karşılaştığı büyük siyasal, toplumsal veya ekonomik krizlerin demokratik standartlardan taviz vermek için gerekçe olarak kullanılabilirdiğinin göstergesidir. Ancak burada asıl önem taşıyan nokta, bazen despotça davranışlar sergileyebilseler de liberal demokrasilerin sonuçta tiranlığa dönüşmediğidir. Liberal demokratik ülkelerde güç yasama, yargı ve yürütme organları arasında bölüştürülmüş ve bu şekilde bir denetim mekanizması meydana getirilmiştir.¹² Üstelik iktidarın seçimle devredilecek olması, zamanı geldiğinde koltuğundan kalkmak zorunda kalacak olan yöneticileri her koşulda itidalli davranmaya itecektir. Bu bakımdan, otoritarizmin panzehrinin demokrasi açığının giderilmesi olduğu açıktır.

8 Doorenspleet, *a.g.e.*, s. 51.

9 Francis Fukuyama, *Siyasi Düzen ve Siyasi Çürüme: Sanayi Devrimi'nden Demokrasinin Küreselleşmesine*, çev. M. Murtaza Özeren, Profil Kitap, İstanbul 2018, s. 426.

10 Steven Levitsky ve Daniel Ziblatt, *Demokrasiler Nasıl Ölüyor?*, çev. Derya Dinç, Salon Yayınları, Konya 2018, s. 119.

11 Robert A. Dahl, *Siyasi Eşitlik Üzerine*, çev. Emre Zeybekoğlu, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara 2018, s. 85.

12 Waller R. Newill, *Tiranlar: Gücün, Adaletsizliğin ve Terörün Tarihi*, çev. Dilek Şendil, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2019, s. 266.

Demokratikleşmenin Yükselişi ve Düşüşü

Demokratikleşme, öncelikle ülkenin tüm yapı, sistem ve kurumlarıyla demokratik bir yönetime geçişini anlatır.¹³ Her şeyden önce söz konusu amaç doğrultusunda yapılması gerekenleri ortaya koyan, standart bir reçetenin bulunmadığını belirtmek gerekir. Bu bağlamda, demokratikleşme, karmaşık, açık uçlu, uzun vadeli ve dinamik bir süreçtir.¹⁴ Tilly'e göre, bir rejim, devletle yurttaşlar arasındaki siyasal ilişkinin karşılıklı ve eşit şekilde işleyen, farklı alanları kapsayan ve geniş bir istişare mekanizması aracılığıyla kurulduğu ölçüde demokratiktir. Bu anlayışın uzantısı olarak da demokratikleşme, söz konusu istişarenin daha da genişlemesi, korunması ve bağlayıcı hâle gelmesi anlamını taşır.¹⁵ Buradan hareketle, demokratikleşmenin birbiriyle ilişkili ya da ilişkisiz çok sayıda etmene dayandığı söylenebilir. Başka bir ifadeyle, ülkelerin kendi siyasal kültürüne göre demokrasiye geçiş için gerekli olan ya da bunu sağlayan koşullar ve ihtiyaç duyulan süre farklılaşır. Dolayısıyla demokratikleşme, kısa vadeli reformlarla çözülebilecek bir sorun değildir. Ülkedeki demokratik kültürün, ekonomik koşulların ve siyasal özgürlüklerin gelişmişlik düzeyine göre uzayacak bir süreçtir. Bu bağlamda, demokratikleşmenin öncelikle ulusal ve yerel bir mesele olduğu söylenebilir. Demokratikleştirici dinamikler ülkenin iç siyasal ve toplumsal ilişkiler ağının sonucu olarak ortaya çıkar. Ancak uluslararası ve ulus ötesi etmenler de herhangi bir coğrafyada demokratikleşme sürecinin gelişmesinde etkili olur.¹⁶ Örneğin 2013 yılında Mısır'da başlayan demokratikleşme hareketlerinin bastırılmasında, bölgedeki bir demokratikleşme dalgasının kendisini de etkileyeceğinden çekinen Suudi Arabistan yönetiminin askeri darbecilere verdiği desteğin etkisi olduğu iddia edilmiştir.¹⁷

Öte yandan demokrasinin bir kez kurulması, sürekli ve düzenli şekilde işleminin güvencesi değildir. Özellikle demokrasiye sonradan geçen ülkelerde sistemin sürekli olarak tahkim edilmesi gerekir. Siyasal sistemin eksiklerinin giderilmesine ve güçlendirilmesine dayanan bu çabalar "demokratik konsolidasyon" şeklinde adlandırılır. Demokratik konsolidasyon, belirli bir sistemde demokrasiyi içeren uygulama ve prosedürlerin yerleşik ve kalı-

13 Jean Grugel, *Democratization: A Critical Introduction*, Palgrave Macmillan, New York 2002, s. 68.

14 Laurance Whitehead, *Democratization: Theory and Experience*, Oxford University Press, Oxford & New York 2002, s. 239.

15 Charles Tilly, *Demokrasi*, çev. Ebru Arıcan, Phoneix Yayınları, Ankara 2011, s. 104.

16 Peter Burnell, "New Challenges to Democratization", *New Challenges to Democratization*, ed. Peter Burnell ve Richard Youngs, Routledge, London & New York, 2010, (ss.1-22) s. 5.

17 Oisín Tansey, *The International Politics of Authoritarian Rule*, Oxford University Press, Oxford & New York 2016, s. 171.

cı olması anlayışını içerir.¹⁸ Yani demokratik ilke ve uygulamalar hem zihin dünyasında hem de gündelik hayatta rutinleştirilmeli ve bireyler tarafından içselleştirilmelidir. Belirli bir ülkede otoriter sisteme geri dönüşü engellemek veya niteliksel açıdan daha sağlam yapı oluşturmak için demokrasinin konsolidasyonu zorunludur.¹⁹ Bu bakımdan, demokrasi bir kere kurulduktan sonra kendiliğinden biteviye devam etmesinin mümkün olmadığı açıktır. Konsolidasyon demokratik usul ve süreçlerin sistemin merkezine yerleştirilmesi, böylece yönetimin ilkelerinin sağlam ve kalıcı şekilde kurulması anlamına gelir.²⁰ Buradan da anlaşılacağı gibi demokratikleşmenin bir unsuru olan konsolidasyon da bir süreçtir. Bu süreç, ülke içindeki demokrasinin sürekli şekilde izlenmesini ve yasal ya da uygulamaya dayalı eksikliklerinin giderilmesini içerir. Üstelik konsolidasyon yalnızca sonradan demokrasiye geçen devletler için geçerli değildir. En gelişmiş demokrasilerde dahi zaman zaman standartları yükseltmek ve siyasal özgürlükleri güçlendirmek için adımlar atılır. Örneğin İngiltere’de uzun süredir seçimle işbaşına gelen yöneticilerin yetkilerini artırmak, Lordlar Kamarasının işlevlerini azaltmak, hatta bu meclisin üyelerinin de tamamen seçimle işbaşına gelmesini sağlamak için reform paketleri uygulanmaktadır.

Bir ülkede demokrasinin inşa edilmesi süreci adeta bir kentin kurulmasına benzetilebilir. Bir kentin meydana getirilmesi, nasıl birbiriyle bağlantılı çok sayıda çalışmanın uyumlu, eş zamanlı ve eşgüdümlü şekilde yapılmasını gerektiriyorsa demokrasinin kurulması açısından da aynı durum geçerlidir. Keza demokrasinin askeri darbe gibi nedenlerle kesintiye uğramasından sonra yeniden inşa edilmesi de deprem gibi doğal afetler nedeniyle yıkılan bir kentin imarına benzetilebilir.²¹ İlkinde belirli bir program çerçevesinde en baştan bir model kurulurken diğerinde inşaat, yıkıma yol açan afetten önce var olan temel üzerinde yükselir. Buradan da anlaşılacağı gibi en baştan inşa etmek daha uzun süreli ve maliyetli bir durumdur. Buna karşılık, belirli bir temel üzerinde yapıyı kurmak hem süreyi kısaltacak hem de toplumsal maliyeti azaltacaktır. Yani siyasal geçmişinde demokrasi tecrübesi bulunan bir halk, demokratik kurumları daha kısa süre içinde ve kolay şekilde benimseme eğiliminde olacaktır. Ayrıca bunun tersinin de doğru olduğu, bir ülkedeki otoriter yönetimin işbaşında kaldığı sürenin uzamasının demokrasiye geçişi ve demokratikleşmeyi de zorlaştıracığı söylenebilir.²²

18 Grugel, *a.g.e.*, s. 238.

19 Graeme Gill, *The Dynamics of Democratization: Elites, Civil Society and Transition Process*, Macmillan Press, London 2000, s. 235.

20 Gill, *a.g.e.*, s.235.

21 Whitehead, *a.g.e.*, s. 240.

22 Donatella della Porta, *Demokrasi Seferberliği: 1989 ile 2011 Yıllarının Karşılaştırması*, çev. Aslınur Akdeniz Brehmer, Kafka Yayınları, İstanbul 2019, s. 241.

Ülkelerin demokratikleşme süreçlerini açıklamak için farklı kuramsal yaklaşımlar bulunur. Bunlardan ilki, demokratikleşmeyi ulusal etmenlerle ve milliyetçilik hareketleriyle açıklayan yaklaşımdır. Bu anlayışa göre, milliyetçiliğin insanlığı götürdüğü istikamet meşruluğunu doğrudan yönettiği insanlardan alan ulus-devlet modelidir. Demokratikleşmeyi açıklayan başka bir yaklaşım, ilkinin aksine ulusal değil, evrensel etmenlerin belirleyiciliğinde bir analiz çerçevesi geliştiren modernleşme kuramıdır. Amaç ve sonuçları ne kadar farklı olursa olsun üç büyük siyasal devrim de (İngiliz, Amerikan ve Fransız Devrimleri) demokratik yönetim modelinin kurumsallaşmasını sağlamıştır.²³ Modernleşen her devlet de belirli asgari koşulların gerçekleşmesiyle demokrasiyle tanışacaktır. Buna göre, kentleşme, artan eğitim ve gelir düzeyleri, mesleki ve teknik uzmanlık, ulaşım ve iletişim hizmetlerinin gelişmesi gibi etmenler ülke içinde demokratik standartları da kaçınılmaz şekilde yükseltecektir.²⁴ Söz konusu anlayış, kapitalizm ile demokrasi arasında doğrusal bir ilişki olduğunu, ekonomik gelişmenin kaçınılmaz olarak demokratikleşmeyi; ekonominin liberalleşmesinin de siyasal özgürlüklerin genişlemesini beraberinde getireceğini varsayar.²⁵ Bu açıdan gelişmiş kapitalist devletlerin aynı zamanda en demokratik ülkeler olmaları tesadüf değildir. Son olarak ise tarihsel sosyoloji ekolünden bahsedilebilir. Tarihsel sosyoloji ekolü, demokrasinin gelişimini ekonomik kalkınmayla bağlantılı şekilde ülke içindeki işçi sınıfının ortaya çıkmasından sonra beliren sınıf mücadelesi ve toplumsal hareketlerin yükselişiyle açıklar.²⁶

Tüm bunlardan anlaşılabilceği gibi demokratikleşmeyi açıklamayı amaçlayan farklı yaklaşımlar vardır ve bunlar belirli açılardan birbirleriyle de çelişirler. Örneğin demokrasinin güçlenmesini “burjuva devrimleri”ne bağlayan yaklaşımla tarihsel sosyoloji ekolünün söz konusu tarihi, işçi sınıfının mücadelesinde arayan anlayışı arasında ciddi bir fark olduğu açıktır. Diğer taraftan demokratikleşmeyi açıklamak için tam ve bütünlüklü bir kuram her zaman işe yaramayabilir. Farklı coğrafyalarda eş zamanlı olarak gerçekleşse bile demokratikleşmeyi doğuran ortak faktörler az olabilir, ülkelerin kendi iç dinamiklerinden doğan farklı unsurlar daha fazla ön plana çıkabilir. Dolayısıyla pek çok örnekte bir kuramla açıklanmayan, normal koşullarda dikkate alınmayan ve rastgele faktörler etkili olmuştur.²⁷ Örneğin otoriter rejimlerin

23 Metin Özkan, *Modern-Demokratik Devlette Siyasal Temsil*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2019, s. 140.

24 Christian Welzel, “Theories of Democratization”, *Democratization*, ed. Christian W. Haerpfer ve başkaları, Oxford University Press, Oxford & New York 2009, ss. 74-90, s.81.

25 Xavier Marquez, *Demokrasi Dışı Siyaset: Otoriterlik, Diktatörlük ve Demokratikleşme*, çev. İsmail Çekem, İletişim Yayınları, İstanbul 2019, s. 310.

26 Grugel, a.g.e., s. 239.

27 Tatu Vanhanen, *Democratization: A Comparative Analysis of 170 Countries*, Routledge, London & New York 2010, s. 33.

halk hareketleri sonucunda yıkılmasıyla demokrasiye geçiş arasında doğrudan bir ilişki olduğu varsayılır ki çoğu örnekte böyle olmuştur. Ancak bazı durumlarda otoriter rejim yerini kendisinden daha otoriter bir başka modele bırakabilir.²⁸ Dolayısıyla otoritarizmin karşıtı ya da alternatifi her zaman demokratik bir model olmayabilir. Bu konudaki en belirgin örnek Afrika ve Latin Amerika'daki askerî diktatörlüklerin durumudur. Bağımsızlıklarına kavuşmalarından günümüze kadar bu ülkelerde iktidarı gayri meşru şekilde elinde tutan, çoğu askerî darbeye işbaşına gelmiş diktatörleri deviren başka darbecilerdir. Yani otoriter yönetimi işbaşından uzaklaştıran yine benzeri bir model olmuştur. Buradan hareketle, ülkedeki siyasal kültürün otoriter yönetim anlayışından demokrasiye geçişi etkileyen bir unsur olduğu söylenebilir. Geçmişte demokrasi deneyimi yaşayan ülkeler askeri darbeler gibi nedenlerle bu alanda kesinti yaşasalar da zaman içinde demokrasi galebe çalar.

Burada son olarak demokratikleşmenin her zaman aynı hızla ve yoğunlukla ilerlemeyeceğini belirtmek gerekir. Aynı şekilde demokratikleşmenin her aşaması da toplum nezdinde aynı etkileri doğurmayacaktır.²⁹ Yani toplum demokratikleşme kapsamındaki belirli bir adımı desteklerken bir başkasına olumsuz bakabilecektir. Bundan dolayı, demokratikleşme hareketlerinin her zaman aynı tempoda ilerlemesini beklemek gerçekçi bir yaklaşım olmayacaktır. Bu durum, dünya konjonktürüyle de yakından ilişkilidir. Tarihin belirli dönemlerinde, "dalga" nitelemesinden de anlaşılacağı gibi pek çok devlet aynı doğrultuda hareket ederken başka dönemlerde ekonomik sorunlar, güvenlikle ilgili kaygılar veya başka nedenlerle süreç yavaşlayabilir ya da farklı bir boyut kazanabilir. Son yıllarda demokratik sistemlerde popülist bir söylemin etkili olduğu ve bununla bağlantılı şekilde en gelişmiş demokrasilerde bile otoriter yönetim anlayışlarının güç kazandığına yönelik yaklaşımları bu doğrultuda ele almak gerekir.

Popülizm ve Otoriterleşme Tartışmaları

Demokrasinin 21. yüzyılda insanlık tarihindeki yeri, üzerinde birbirine neredeyse tamamen zıt düşüncelerin üretilmesine neden olacak şekilde tartışmalıdır. Bir taraftan bakıldığında günümüzde demokrasinin temel prosedürel yönlerinin neredeyse tüm ülkelerde kabul edildiği görülür. Seçme ve seçilme haklarını tüm yurttaşlar açısından eşit şekilde tanımayan ülke yok gibidir. Bunun yanında ülkelerin büyük kısmında eşit rekabete açık seçimlerin de yapıldığı görülür. Seçimle iş başına gelen yöneticilerin sayısı geçen yüzyıllar-

²⁸ Gill, *a.g.e.*, s. 9.

²⁹ Whitehead, *a.g.e.*, s. 244.

la kıyaslanamayacak kadar çoktur. Yine bu yöneticilerin yetkileri konusunda tartışma da yoktur. Örneğin ülke içinde yasa yapma, yani son sözü söyleme yetkisinin yasama organlarına ait olduğu ve meclislerin seçilmişlerden oluşması gerektiği üzerinde mutabakat vardır. Dolayısıyla dünyanın genelinde demokrasinin temel ilkeleri ve devletin meşruiyet kaynağı olduğu konusunda tartışma bulunmaz. Devletlerin büyük kısmı, kendilerinin demokratik oldukları konusunda ısrarcıdır. Bu durumun yalnızca iddiayla sınırlı kalmadığı ve belirli ölçülerde pratiğe de geçtiği görülür. Halen dünya nüfusunun %75'inden fazlası yalnızca genel ve eşit oy hakkı tanımayan, bunun yanında bir ölçüde rekabete açık serbest seçimlerin de yapıldığı ülkelerde yaşamaktadır.³⁰ Ancak bu durum, demokrasinin uygulanması açısından mükemmel denebilecek bir yerde olduğumuz anlamına gelmez.

Demokrasinin en temel özelliği, yöneticilerin serbest seçimlerle işbaşına gelmesidir. Kuşkusuz bu eksik bir tanımlamadır. Zira seçimler ne kadar adil koşullarda yapılırsa yapılsın yöneticilerin görevde buldukları süre zarfında belirli sınırlar içinde kalmaları zorunludur. Ancak bu noktada iktidarın sınırlandırılması sorununun yalnızca demokrasiye ilişkin olmadığını hatırlamak gerekir. Bu Yöneticilerin iktidarlarının sınırlandırılması ve otoritenin belirli kurallar çerçevesinde kullanılmasının sağlanması, siyasetin felsefesinin ortaya çıkışından itibaren temel bir sorundur ve demokrasiden çok siyasal özgürlüklerle ilişkilidir. Daha doğrusu, iktidarın sınırlandırılmasıyla demokrasinin tüm kurul ve kurallarıyla benimsenmesi daha çok Fransız Devriminden sonra ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda, demokrasi, yalnızca Antik çağlarda değil modern dönemde de siyaset felsefecilerinin çoğunun gözde sistemi olmamıştır. Hatta Bodin, Hobbes, Locke, Montesquieu, Kant ve Hegel'in de aralarında olduğu pek çok modern düşünür, anayasal monarşiyi demokratik sisteme tercih etmişlerdir.³¹ Ancak Antik Yunan'dan, siyaset biliminin geliştiği ve bu bakımdan yeni kavramların ortaya çıktığı geçtiğimiz yüzyıla kadar demokrasiyle monarşinin birbirlerinden farklı yönetim biçimleri olarak görüldüğünü hatırlamak gerekir. Siyasal sistem, hükümet sistemi ve siyasal rejimler gibi ayrımlar yeni kavramsallaştırmalardır. Dolayısıyla monarşik bir yönetimin demokratik özellikler göstermesi siyasal pratiklerde daha geriye gitmesine rağmen bu konuda yapılan ayırım uzun bir geçmişe sahip değildir.

Demokratik yönetimin ön koşulu şeklinde görülen seçim ise serbest rekabetin yanında mümkün olduğunca liyakati de içeren kamusal bir yönetim süreci arayışının sonucu olarak doğmuştur. Bu anlamda, Eski Yunan'da

30 Marquez, *a.g.e.*, s. 58.

31 Norberto Bobbio, *Democracy and Dictatorship*, İng. çev. Peter Kennealy, University of Minnesota Press, Minneapolis 1989, s. 142.

siyasal eşitliğin gerçekleşmesi için seçimin bile yeterince demokratik olarak görülmediği ve belirli kamusal pozisyonlara atanma açısından kura yönteminin benimsendiği görülür. Ancak doğrudan demokrasinin en uç örneği sayılacak bu model, modern devletin büyüklüğüne ve yöneticilerin çözmesi gereken sorunların karmaşıklığına cevap veremez. Bu nedenledir ki istisnai kısıtlamalar dışında tüm isteklilerin eşit haklara sahip olacakları seçim modeli benimsenir. Buna karşılık, seçimlerin tek başına demokratik bir yönetim kurulmasının güvencesi olamayacağı açıktır. Örneğin İran, uygulama açısından demokratik seçim sayılabilecek bir yöntem izlemektedir, ancak rejimin özgürlüklerle ilişkisi oldukça sorunludur.³² Dolayısıyla seçimlerin adil ve eşit yapılmasının yanında siyasal özgürlüklerin güvence altında tutulmasının en önemli başlıklardan biri olduğu akıldan çıkarılmamalıdır.

Seçimler, aslında demokrasinin iktidarın sınırlandırılması için kullandığı bir araçtır. Demokrasiler, kendilerini diktatörlüğe karşı savunma amacıyla belirli kurumsal mekanizmalar oluşturmuşlardır. Söz konusu kurumların işlevi, gücün tek elde toplanmasını önlemektir. Bu bağlamda, demokrasilerde devletin gücünün oluşturulan pek çok mekanizma ve kurum aracılığıyla sınırlandırıldığını söyleyen Karl Popper, ünlü tanımında “demokrasinin iktidarın kan dökülmeden değiştiği” sistem olduğunu ifade eder.³³ Ralf Dahrendorf da Popper’in bu kısa tanımının çağdaş demokrasiyi anlatmak için oldukça işlevsel olduğunu; ancak buna iktidarı kullananların denetleneceği fren ve denge (*checks and balances*) anlayışının da eklenmesi gerektiğini söyler. Ayrıca demokrasinin terminolojisinde de yer alan en önemli meseleyi de hatırlatır: Halkı yönetim süreçlerine mümkün olan en fazla şekilde katmak gerekir.³⁴ Bu bağlamda, demokrasinin yönetim süreçlerine katılmak kadar iktidarı sınırlandırmak ve denetlemek amaçlarına yönelik olduğu görülür.

Günümüzde en gelişmiş demokrasiler de dâhil olmak üzere pek çok ülkede demokrasinin yakın geçmişte ulaştığı standartlardan geriye gidiş olduğu yönünde tartışmaların hız kazandığı açıktır. Kuşkusuz bu tartışmaların giderek yoğunlaşmasına neden olan çok sayıda somut örnek de vardır. Batılı demokrasilerde yabancı düşmanlığından göçmen karşıtlığına dek pek çok argüman özellikle aşırı sağ siyasetçilerin en önemli malzemesi durumuna gelmiştir. Bu süreçte, yabancı karşıtlığının en önemli odak noktalarından biri İslamofobi olmuştur. Batı ülkelerinde Müslümanların gerek nüfuslarının ge-

32 Stein Ringen, *Demokrasi Neye Yarar: Özgürlük ve Ahlaki Yönetim Üzerine*, çev. Nurettin Elhüseyni, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2010, s. 49.

33 Karl Popper, *Bu Yüzyılın Dersi*, çev. Ceyhan Aksoy, 4. Baskı, Serbest Kitaplar, Ankara 2019, s. 103.

34 Ralf Dahrendorf, *Demokrasinin Bunalımları: Antonio Polito ile Bir Söyleşi*, çev. A. Emre Zeybekoğlu, İthaki Yayınları, İstanbul 2015, s. 9-10.

rekse kamusal görünürlüklerinin artması, Soğuk Savaş sonrası aranan yeni düşman imgesinin belirmesi açısından aşırı sağ siyasetçilere fırsat doğurmuştur. Geçmişten itibaren demokrasiyle zaten sorunlar yaşayan diğer pek çok ülkede ise demokratikleşme yönündeki girişimler yavaşlamış ve otoriter eğilimler güç kazanmıştır.

Tüm bunlardan hareketle günümüzde demokrasiyle ilgili tartışmaların birbirleriyle ilişkili olarak görülebilecek iki temel başlık etrafında ortaya çıktığı söylenebilir. İlk başlık, son dönemde demokrasi tartışmalarında en fazla kullanılan kavramlardan biri olan popülizmdir. Aslında en geniş anlamıyla bakıldığında demokrasilerin doğaları gereği popülist rejimler oldukları söylenebilir. Gerçek demokrasilerde, siyasetçiler iktidara gelebilmek için halkın istek, talep ve beklentilerini gözetmek ve bunlara cevap vermek durumundadır. Dolayısıyla siyasetçilerin halka ulaşacak doğru kanallar bulmaları ve insanları ikna edici bir dil kullanmaları zorunludur. Ancak şimdilerde kullanılan anlamıyla popülizmin bu çerçeveyi oldukça daraltan bir yüze sahip olduğu görülür. Bu bağlamda, örneğin Avrupa'da aşırı sağ aracılığıyla ortaya çıkan popülizm, yabancı düşmanlığı ve özellikle İslam karşıtlığını temel alır. Latin Amerika'nın popülist yöneticileri ise temel hak ve özgürlükleri de ortadan kaldıracak bir tür devlet sosyalizmi perspektifinden hareket ederler. Bunu yaparken kendi politikalarını halkın gözünde meşrulaştırmak için ülkelerinin bağımsızlığının dış tehditler nedeniyle tehlikede olduğu ve icraatlarının petrol başta olmak üzere ulusal kaynakları ülke içinde bırakmayı amaçladığı tezini işlerler. ABD'li siyasetçilerin popülist söylemlerinde ise bu yaklaşımların tümünden izler bulmak mümkündür. Örneğin Trump'ın popülist dili, yabancı ve göçmen karşıtlığı üzerinden ilerlerken Demokrat Partinin devletin sağlık ve sosyal güvenlik alanlarında daha fazla rol üstlenmesini savunan sol kanadı "yeni popülist" nitelemesiyle anılmıştır.³⁵ Temelde ekonomik sorunlara odaklanılması nedeniyle her iki kesimin mesaj verdiği ve desteklerini istediği kitlenin ayrışabildiği de aynı olabildiği de söylenebilir.

Öte yandan modern demokrasi içinde popülizmin yükselişinin siyaset kuramı açısından yeni bir tartışma olmadığı görülür. Örneğin henüz 1967 yılında London School of Economics tarafından Isaiah Berlin, Ghita Ionescu, Ernest Gellner, Alain Touraine, Hugh Seton-Watson başta olmak üzere önde gelen akademisyenlerin katıldığı bir toplantı düzenlenmiştir.³⁶ Popülizm tartışmalarıyla beraber yürüyen bir başka sorun da otoriter yönetimlerin

35 Marco Revelli, *The New Populism: Democracy Stares into The Abys*, İng. Çev. David Broder, Verso, London 2019, s. 21.

36 Sergiu Gherghina ve Sorina Soare, "Introduction: Populism - A Sophisticated Concept and Diverse Political Realities", *Contemporary Populism: A Controversial Concept and Its Diverse Forms*, ed. Sergiu Gherghina, Sergiu Miscoiu and Sorina Soare, Cambridge Scholars Publishing, Newcastle 2013, s. 2.

giderek güç kazandığı, hatta demokratik kazanımlardan önemli bir geriye gidiş yaşandığıdır. Otoriterleşme tartışmalarının popülizm meselesiyle birlikte yürümesinin nedeni, söz konusu siyasetçilerin kullandıkları dil ve söylem itibarıyla halktan destek almalarıdır. Başka bir ifadeyle, ekonomik sorunlar, artan işsizlik gibi sorunları temek hak ve özgürlükler ya da ilkesel ve etik bir duruşla değil insanların duymak istediklerini söyleyerek çözmeyi vaat etme gibi bir eğilim ortaya çıkmıştır. Bu doğrultuda politikalar uzun vadeli stratejiler hesaplanarak değil kısa sürede toplumsal destek tabanı bulmak üzere ortaya konulmaktadır. Koşullar değiştiğinde ya da beklenmeyen bir istikamete yöneldiğinde söylem de tamamen değişebilmektedir. Otoriterleşme tartışmalarının ikinci boyutu, halkın çoğunluğundan destek alan yöneticilerin toplumun geri kalanının hassasiyetini gözetmeden, hatta gerektiği durumlarda kendi kitleleri lehinde onları dışlayarak hareket ettikleri iddiasını içerir. Buradaki temel iddia, otoriter yönetimlerin demokrasilerin çoğulcu yönünü ortadan kaldırdığı ve demokrasiyi çoğunlukçu bir anlayışa hapsedtiğidir. Görüldüğü üzere her iki kavram birbirini besleyen bir yüz taşıyor. Popülist dil, ülkedeki ana eğilime uymayan toplumsal kesimlere karşı otoriter politikalar izlenmesine izin verir. Buna karşılık, otoriter yönetimler de hem iktidara gelirken hem de işbaşında buldukları sürece belirli toplumsal kesimlere yaslanacak, bunların desteklerini alabilmek için popülist bir dil kullanacaklardır.

Popülist Siyasal Hareketlerin Yükselişi

Popülizm, tanımlanması oldukça güç bir kavramdır. En genel şekilde, popülizmin gerçekliklerle doğrudan bağdaşıp bağdaşmamasından bağımsız şekilde, halkı etkilemek için kullanılan, hitap ettiği kitleyi yücelten ve ona üstünlük atfeden; buna karşılık, toplumun bir kesimi veya yabancılar için dışlayıcı ve aşağılayıcı olabilen, abartılı, ajitatif ve provakatif bir siyasal söyleme karşılık geldiği söylenebilir. Kuşkusuz popülist bir siyasal yaklaşım bu unsurların bir kısmını veya tamamını içerebilir. Ancak kimin popülist olduğunu belirlemek bu kadar kolay değildir. Her şeyden önce hiçbir siyasetçi kendi söyleminin veya siyasal yaklaşımının popülist olduğunu kabul etmez. Üstelik farklı siyasal yaklaşımlar kendilerine yönelik bu çerçevedeki ithamları reddederken birbirlerinin siyasal dillerinin popülist olduğunu savunurlar.³⁷ Bu bağlamda, popülizmin atfedildiği kişi ya da grup açısından olumsuz kanaat bildiren bir fenomen olduğu yönünde genel bir mutabakat vardır. Söz konusu fenomenin farklı zihinlerde çağrıştırdıkları ise birbirinden ayrılır. Nitekim Berlin, popü-

³⁷ Yunus Sözen, *Demokrasi, Otoriterlik ve Popülizmin Yükselişi*, Boğaziçi Üniversitesi-TÜSİAD Dış Politika Forumu Araştırma Raporu, İstanbul 2015, s. 6.

lizmin bu durumunu “Cinderella kompleksi” ifadesiyle anlatacaktır. Berlin’e göre, tıpkı masalda olduğu gibi prensin elinde bir ayakkabı vardır (*popülizm*). Ayakkabının sahibini aramak için dolaşan prensin içinde bulunduğu zorluk, ayakkabının çok kişinin ayağına uyacak olmasıdır. Ancak ayakkabının gerçekte tek sahibi vardır. O halde prens, gerçek ayağı aramak için sürekli dolaşmak durumundadır. Bu anlamda, Berlin, popülizm ifadesinin pek çok siyasal hareketi anlatacağını, ancak tek gerçek popülizmin en fazla altı ay sürecek Platoncu bir model olduğunu savunur.³⁸

Diğer taraftan popülizmin geçmişi oldukça eskidir. Popülizmin dört ayrı yönü olduğunu savunan Canovan’a göre, ilk kullanılışı açısından popülizm 19. yüzyılın sonlarında ABD’de yaşanan çiftçi hareketlerine dek gider. 1892 yılında Omaha’da ilk toplantısını yapan Halk Partisi başkan adayı çıkarmış ve hükümetin sanayileşmeyi önceleyen ekonomi politikalarının karşısında çiftçilerin durumlarının iyileştirilmesi üzerinde durmuştur.³⁹ Popülist modelin başka bir yönü, yoksul halk kitlelerine dayanan otoriter yönetimlere gönderme yapar ki bunun 20. yüzyıldaki en bilinen örneği Arjantin’deki Juan Peron iktidarıdır.⁴⁰ Devlet başkanı Peron’un eşi Eva Peron, kurduğu Sosyal Yardım Vakfına işadamlarından baskıyla para toplamış ve halka dağıtılacak yardımları adeta tekeline almıştır. Böylece Peron ailesi, ülke içinde çoğunlukta olan yoksul kesimler nezdinde büyük bir saygınlık elde etmiştir.⁴¹ Üstelik yapılan sosyal yardımlar iktidarın yolsuzluklarının perdelenmesine de yardımcı olmuştur. Peron açısından en ilginç durum, hem liberal hem de sosyalist çevrelerin kendisine karşısına çıkmasına rağmen işçi sendikalarının desteğiyle iktidara gelmesidir. Faşizmden etkilenen Peron, devletçi ve izolasyonist ekonomik politikalarla gitgide daha da otoriterleşen popülist bir yönetim modelini birleştirmiştir.⁴² Bu bakımdan, Peron’un popüler otoritarizmin geçtiğimiz yüzyıldaki en önemli örneği olduğu söylenebilir. Kavramın bir başka türü reaksiyoner popülizmdir. Ülkenin içinde bulunduğu sorunlar karşısında daha sert politikalar izlenmesini içeren ırkçı ve radikal yaklaşımlar bu gruba girer. Canovan’ın kavramsallaştırmasındaki son popülizm türü, siyasetçiler aracılığıyla hayata geçer. Halk adına konuşan siyasetçiler toplumdaki sorunları, ülkenin kaynaklarını sömüren iç ve dış düşmanlara bağlarlar.⁴³ Bu

38 Isaiah Berlin, “To Define Populism”, The Isaiah Berlin Virtual Library, <http://berlin.wolf.ox.ac.uk/lists/bibliography/bib111bLSE.pdf> (Erişim: 09 Eylül 2019).

39 Margaret Canovan, *Populism*, Harcourt Brace Jovanovich, New York & London 1981, s. 19.

40 Canovan, *a.g.e.*, s. 143.

41 Canovan, *a.g.e.*, s. 146.

42 Juan J. Linz, *Totaliter ve Otoriter Rejimler*, çev. Ergun Özbudun, 3. Baskı, Liberte Yayınları, Ankara 2012, s. 206

43 Canovan, *a.g.e.*, s. 273.

sınıflandırmaya neo-popülizm diyebileceğimiz, günümüz dünyasında etkili olan bir modeli eklemek mümkündür.

Yukarıda değindiğimiz gibi popülizm her yerde aynı söylemi kullanan ya da benzeri ideolojik yaklaşımlara sahip siyasal hareketleri anlatmaz. Popülizm, içinde bir ideolojinin belirli unsurlarını barındırır da müstakil bir ideoloji olarak kabul edilemez.⁴⁴ Bu bakımdan, popülizmde bütünlüklü bir siyasal dilden değil, duruma ve döneme göre değişen bir yaklaşımdan bahsedilebilir. Popülist yönetimler, Avrupa’da sağda yükselen partileri anlatırken Latin Amerika’da ülkelerinde solcu devlet başkanlarını ifade eder.⁴⁵ Almanya’da *Almanya İçin Birlik* (AfD) ve *Pegida*; Fransa’da Le Pen’in öncülüğündeki *Ulusal Cephe* (FN); Avusturya’da *Avusturya Özgürlük Partisi* (FPÖ); Hollanda’da *Özgürlük Partisi* (PVV) gibi siyasal partiler son dönemlerde geçmişle kıyaslanamayacak ölçüde büyük başarılar elde etmişlerdir. ABD’de ise farklı siyasal eğilimlerdeki başkanlar bu nitelemeden nasiplerini alabilmiştir. Örneğin 2015 seçimlerinde hem Cumhuriyetçi aday Donald Trump hem de Demokrat Partinin adayı Bernie Sanders popülist olmakla itham edilmişlerdir.⁴⁶ Dolayısıyla popülizmi tek taraflı bir siyasal anlayış ya da tavır olarak göremeyiz. Bir başka örnekte, Macaristan Başbakanı Viktor Orbán ve İtalya Kuzey Ligi lideri ve İçişleri Bakanı Matteo Salvini siyasetin sağında; İspanya’da *Podemos*, Yunanistan’da ise *Syriza* hareketleri ise solda konumlanan popülist siyasetçiler veya gruplar olarak gösterilebilir.⁴⁷ Yukarıda verdiğimiz ABD örneğindeki sağ ve sol popülist siyasetçilerin dillerinin bir noktada ortaklaşması durumu burada da geçerlidir. Hem sağ hem de sol popülist siyasetçiler ekonomik sorunlardan yola çıkarak bir eleştiri çerçevesi oluştururlar. Mevcut sorunlar ise aslında söz konusu sorunla doğrudan ilgisi olmayan bir günah keçisine havale edilir. Sağ popülistler yabancıları ve göçmenleri; sol popülistler ise küreselleşme ve kapitalizmi hedef alırlar. Bu bakımdan, Isaiah Berlin’in yukarıda değindiğimiz toplantıda dile getirdiği, popülizmin tek bir kalıba sığdırılmayacağı, ancak ortak temanın halk adına bir söylem kullanıp seçkin bir gruba karşı mücadele verilmesi anlamına geldiği yönündeki tez önemlidir.⁴⁸ Mudde de, popülizmin toplumun homojen ve antagonistik iki gruptan oluştuğu varsayımına dayandığını savunur. Bir tarafta, popülizmin “genel irade”nin temsilcisi olduğunu düşündüğü saf (*pure*) halk vardır; diğer tarafta ise yozlaşmış

44 Paul Taggart, *Populism*, Open University Press, Buckingham 2000, s. 1.

45 Cas Mudde ve Cristobal Rovira Kaltwasser, *Popülizm: Kısa Bir Giriş*, çev. S. Erdem Türközü, Nika Yayınları, Ankara 2019, s. 11.

46 Jan-Werner Müller, *Popülizm Nedir?*, çev. Onur Yıldız, İletişim Yayınları, İstanbul 2019, s. 13.

47 Revelli, *a.g.e.*, s. 28.

48 Berlin, *a.g.m.*, s. 10.

elitler.⁴⁹ Meydana çıkan bu antagonistik yapı, aslında liberal demokrasinin temsil yaklaşımının yanlış anlaşılmasına dayanır. Zira gerçekte demokrasiler halk iradesine dayanmazlar; zaten pek çok durumda halkın çoğunluğunu bile temsil etmezler.⁵⁰

Mudde ve Kaltwasser'e göre popülizm, liberal demokratik bir siyasal iklimde anlam ifade eder; daha doğrusu siyasal açıdan özgürlükçü bir ortamda etkili olabilir.⁵¹ Bu tespitin büyük ölçüde doğru olduğu söylenebilir. Zira popülizm son tahlilde, siyasetçilerin halkın desteğini şu ya da bu şekilde almalarına gönderme yapar ve bu bakımdan, karar alma süreçlerinde toplumsal desteğe ihtiyaç duyan liberalizmin özgür bireylerin tercihlerine dayalı yüzünü anlatır. Yöneticilerin işbaşına gelmesi açısından halkın tercihlerinin etkili olmadığı rejimlerde zaten iktidara gelmek veya işbaşında bulunduğu sürede meşruluğunu sürdürmek için popülist bir dil kullanmak gerekli değildir. Bu açıdan, otoriter ve totaliter rejimlerin halkın rızasını alma amaçları yoktur; onun yerine propaganda yoluyla icraatlarının doğru olduğu ve toplumun desteğinin arkalarında bulunduğu tezini işlerler. Radikal demokrasi kuramının öncülerinden Ernesto Laclau, popülizmin sosyal bilimlerin söylemdeki marjinalleştirilmesinden kurtarılması gerektiğini savunur.⁵² Laclau'ya göre, popülizm, kendiliğinden ya da mutlak olarak dışsal koşullardan doğmaz ve mevcut koşullarla ilişkiler çerçevesinde yürümez. Yeni bir duruma tekabül eden popülizm genellikle toplumsal bunalım çağlarında ortaya çıkmıştır.⁵³ Bu bakımdan, Laclau, popülizmin yarattığı değişim imkânından solun da yararlanması gerektiği kanısındadır. Nitekim radikal demokrasi anlayışının bir başka teorisyeni Chantal Mouffe da, Laclau'nun tezlerine koşul şeklinde, dünyanın bir "popülist moment"ten geçtiğini ve solun da hegemonik üstünlük elde edebilmek için aynı yönde strateji izlemesini gerektiğini dile getirir. Mouffe'a göre, popülizm, bir ideoloji ya da siyasal rejim değildir; zamana ve mekâna göre değişiklik gösterebilen bir politika yapma biçimidir.⁵⁴ Dolayısıyla içinde bulunduğumuz koşullarda, siyasetin rotasının popülist eğilimlere kaydığını görmek ve buna göre strateji geliştirmek gerekir. Solun popülizmden beklediği başka bir yarar da liberal demokrasinin yaşadığı sorunların halka en iyi şekilde, popülist siyasetçiler tarafından anlatılmasıdır.⁵⁵

49 Cas Mudde, "Populist Zeitgeist", *Government and Opposition*, vol. 39, issue 4, 541-563, s. 544'ten aktaran Christa Deiwick, "Defining Populism", *Living Reviews of Democracy*, Center for Comparative and International Studies, Zurich 2009, s. 2.

50 Atilla Yayla, *Siyaset Teorisine Giriş*, Siyasal Kitabevi, Ankara 1998, s. 32.

51 Mudde ve Kaltwasser, *a.g.e.*, s. 12.

52 Ernesto Laclau, *Popülist Akıl Üzerine*, çev. Nur Betül Çelik, Epos Yayınları, Ankara 2007, s. 33.

53 Laclau, *a.g.e.*, s. 197.

54 Chantal Mouffe, *Sol Popülizm*, çev. Aybars Yanık, İletişim Yayınları, İstanbul 2019, s. 23.

55 Müller, *a.g.e.*, s. 22.

Böylece aşırı sağcı siyasetçilerin, aslında bu tür bir niyetleri olmasa da halkın liberal politikalara karşı muhalefet dinamiğini yükseltmeleri beklenir.

Popülizmin yükselmesi dünyanın geleceğine yönelik karamsar beklentilerle de yakından ilişkilidir. Artan nüfus ve ülkeler arası göç hareketleri, iklim değişikliği, teknoloji kullanımına bağlı olarak işsizliğin artışı ve Batı ülkelerinde toplumsal refahın düşüşü mevcut koşullara yönelik olumsuz bir bakış açısı ürettiği gibi gelecek beklentilerini de kötü yönde etkilemiştir. Bu bakımdan, refahın düşüşüyle birlikte ortaya çıkan sorunların özellikle sosyo-ekonomik açıdan geride olan kesimleri etkilediği ve bunları sisteme yönelik tepkisel davranışlara ittiği görülür. Bazen şiddet kullanımını da içeren tepkiler ise aslında bu sorunların doğrudan sorumlusu olmayan yabancılara yönelir.⁵⁶ Ancak bu tepki durumunun yalnızca eğitim düzeyi düşük ve yoksul yurttaşlarla sınırlı olmadığı söylenmelidir. Gelişmiş ülkelerdeki nüfus yapısının değişmesinden dolayı veya ekonomik nedenlerle toplumun belirli bir kesiminde seçkin bir bakış açısının doğduğu, bunların kendilerini diğerlerinden üstün gördükleri ve onlarla aynı koşulları paylaşmak istemedikleri görülür. Düşmanlık imgesinin somutlaşacağı en belirgin grupsa ülkeye sonradan gelen yabancılardır. Bu durum, geçmişte marjinal olarak kabul edilen ve etik açıdan toplumun yadırgayacağı politikalar öneren siyasetçilerin öne çıkmasını beraberinde getirmiştir. Aslında burada birbirini besleyen bir süreçten bahsetmek mümkündür. Azınlıkta kalan kesimlerin savundukları düşünceler önde gelen siyasetçiler tarafından dile getirildikçe adeta meşru hâle gelmekte, bunlar yayıldıkça doğru olduklarına yönelik algı da güçlenmektedir. Böylece kısa bir süre önce savunulması, diğer başka etmenlerin dışında yalnızca etik açıdan bile yanlış olarak görülebilen farklı düşüncelerin toplumda çoğalarak gittiği görülür. Aynı durum, karşı söylemin de sertleşmesine ya da başka bir popülist yaklaşımın ortaya çıkmasına sebebiyet verir. Dolayısıyla popülist hareketlerin güçlenmesi çok sayıda etmenin eşzamanlı olarak harekete geçmesi sonucunu doğurur.⁵⁷

Burada kısa bir parantez açıp iletişim teknolojilerindeki gelişmelerin siyasetçilere sunduğu yeni imkânlardan da bahsetmek gerekir. Geçmişte sesini ulusal çapta duyurabilmek için belirli bir kamuoyu ve medya desteğine sahip olmak gerekirken günümüzde sosyal medya başta olmak üzere farklı yollarla, kısa sürede ve küçük maliyetlerle geniş kesimlere ulaşmak mümkün olmaktadır. Bu şekilde, en aykırı görülebilecek düşüncelerin bile kendilerini toplum nezdinde ifade edebilmesi imkânı doğmuştur.

56 Barbel Wardetzki, *Siyasette ve Toplumda Narsisizm*, Ayartma ve İktidar, çev. Deniz Cankoçak, İletişim Yayınları, İstanbul 2018, s. 96.

57 Taggart, *a.g.e.*, s. 13.

Diğer taraftan popülizmin temelde demokrasi içi bir yaklaşım olduğu tekrar hatırlanmalıdır. Popülist liderlerin geleneksel otoriter yönetimlerden farklı, liderin belirli anayasal sınırlamalar veya seçimle iktidarı kaybetmesi-dir.⁵⁸ Liderin kendi aleyhinde gerçekleşen seçim sonuçlarına rağmen iktidardan uzaklaşmayı reddetmesi, örneğin parlamentoyu askıya alması onu zaten bir diktatöre dönüştürür ki bu durumda zaten konunun demokrasiyle alakası kalmaz. Örneğin Peru'da Alberto Fujimori, popülist bir liderken 1992 yılında meclisi kapatarak diktatör durumuna düşmüştür. Ülkede göstermelik de olsa seçimlerin yapılmasına devam edilmiş, 2000 yılında gerçekleşen hileli seçimleri kazanmasına rağmen Fujimori, toplumsal gösteriler nedeniyle ülkeden kaçmak zorunda kalmıştır. Buna karşılık, Rusya'da Putin, anayasanın bir kişinin en fazla iki dönem üst üste devlet başkanlığı yapabilmesi kısıtlaması kuralına uyararak görevini başbakan Dmitry Medvedev'e devretmiş, kendisi de bir dönemliğine onun görevini üstlenmiştir.⁵⁹ Ancak bu görev değişikliği sonrasında da ülke yönetiminde gerçekte iplerin kimin elinde olduğunu söylemeye gerek yoktur. Daha sonra Putin'in devletin başında kalmasını sağlayacak gerekli anayasal düzenlemeler yapılmıştır. Ayrıca halen Rusya'da güvenilirliğinden bağımsız şekilde anayasal çerçeve içinde seçimlerin yapılmasına devam edilmektedir. Bu bağlamda, popülizmin demokrasi karşıtı olduğunu söylemek mümkün değildir. Tam tersine söylemde ya da gerçekte popülist liderlerin geçmişteki diktatörlere açıkça karşı çıktıkları görülür.⁶⁰ Kuşkusuz bu ayrımın ne kadar anlamlı olduğu tartışmalıdır. Zira en başta belirttiğimiz üzere, diktatörler de seçimle işbaşına gelen liderler oldukları izlenimi vermekte ısrarcı olmaktadır. Örneğin darbeyle işbaşına gelen askerler bir süre sonra seçime giderek aday olmakta, bu şekilde konumlanan demokratik açıdan da meşrulaştırmaktadır.⁶¹ Ancak bunların yaptıkları seçimlerin demokratik bir içerik taşıma ihtimali oldukça düşüktür. Seçimlerde istenmeyen bir sonuç alınma ihtimali yoktur, şans eseri böyle bir durumla da karşılaşılrsa da ortaya çıkan tablonun hakkaniyetli bir şekilde uygulanamayacağına kuşku bulunmaz.

Burada cevabını bulmamız gereken son soru, liberal demokratik sistemlerde tüm yöneticilerin halkın desteğini alma zorunluluğuna sahip olmasına karşı neden yalnızca bazılarının popülist olarak adlandırıldıklarıdır. Demokratik siyasette, siyasetçiler kendi söylediklerinin mutlak bir ahlak üstünlük taşıdığını düşünmezler. Siyasal zeminde yarışan ve hepsi aynı ölçüde meşru,

58 Federico Finchelstein, *Faşizmden Popülizme*, çev. Ali Karatay, İletişim Yayınları, İstanbul 2019, s.238.

59 Gill, *a.g.e.*, s. 65.

60 Finchelstein, *a.g.e.*, s. 254.

61 Ergun Özbudun, *Otoriter Rejimler, Seçimsel Demokratiler ve Türkiye*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2011, s. 39.

pek çok alternatif proje vardır ve siyasetçilerin yaptığı kendi iddialarının toplum açısından diğerlerinden daha faydalı olacağına insanları ikna etmektir. Tüm bu rekabetçi ortam rasyonel bir zemine yaslandığı için ortaya atılan tüm proje ve iddiaların yanlışlanabilmesi söz konusudur.⁶² Oysa popülist siyasetçiler kendi yaklaşımlarının ahlaki açıdan diğerlerinden üstün olduğu varsayımıyla hareket ederler. Bu bakımdan, popülist söylemin etik değerlerle ilişkisi yoktur.

Liberal Demokrasiye Karşı Otoriter ve Totaliter Yönetimler

Siyaset felsefesinin ortaya çıktığı ilk dönemlerden itibaren iktidar üzerine kafa yoran düşünürlerin en temel kaygılarından biri yönetim süreçlerinin keyfi şekilde işlememesidir. Tüm bu süreçte yöneticiler dâhil herkesin önceden belirlenmiş kurallara tabi olduğu bir düzen arayışı ve başına buyruk ve keyfi şekilde hareket eden yöneticilerin iş başında bulunduğu yapılardan kaçınma arayışı mevcuttur. Nitekim İlkçağda demokrasi karşıtı Sokrates, Platon ve Aristoteles çizgisi bakımından, demokrasi yanlısı Sofistler için ve daha sonra Stoacılar açısından en kötü yönetimin ifadesi “tiranlık” olmuştur. Modern çağlarda iktidara set çekilmesi kaygısı sınırlı iktidar anlayışını ortaya çıkarmış ve yöneticilerin kullandıkları gücün sınırlandırılmasını öncelikli mesele hâline getirmiştir. Ancak bu entelektüel kaygıların tarihin her çağının sahip oldukları gücü ölçsüz ve hukuksuz şekilde kullanan yöneticilerin ortaya çıkmasını engellemeyeceği açıktır. Günümüzde böylesi bir anlayışını anlatmak için otoriter ve totaliter yönetimler ifadesinin kullanımında mutabakat vardır. Otoriter ve totaliter yönetimler arasındaki farkı anlamak için Juan J. Linz’in geliştirdiği ayrım günümüzde bile hâlâ genel olarak kabul görür. Buna göre, totaliter yönetimler, zora ve baskıya dayanan tüm uygulamalarını ideolojik bir gerekçelendirmenin arkasına sığınarak hayata geçirir.⁶³ Dolayısıyla totalitarizmde rejime rengini veren ve yönetimi meşrulaştırmak için de kullanılan bir “resmî ideoloji” bulunur. Her iki modelin kesişme noktası, iktidarın tek elde toplandığı ve kullanılmasında hukuksal kaygıların gözlemlenmediği otokratik bir yönetim anlayışının söz konusu olmasıdır. Ancak tarihsel olarak totaliter yönetimlerin sayısının otoriter rejimlere göre oldukça az olduğunu söylemek gerekir. Demokrasi dışı rejimlerin çoğu ideolojik kaygılarla toplumsal hayatın tüm safhalarını düzenleme arayışına sahip değildir ya da bu tür bir fikrî donanımdan yoksundur.⁶⁴ Bunun yerine, toplumu baskıyla yönetecek bir mekanizma oluşturmak ve ama bunu tutarlı

62 Müller, *a.g.e.*, s. 57.

63 Linz, *a.g.e.*, s. 37.

64 Finchelstein, *a.g.e.*, s. 82.

bir ideolojik bütünlükten uzak şekilde yapmak daha makul ve kolay bir yol olarak görülmüştür. Aynı şekilde otoriter yönetimlerde de doğal bir demokrasi düşmanlığı vardır. Ancak totaliter yönetimler, demokrasiye kendi ideolojik amaçlarına ulaşmalarını engelleyecek bir unsur olarak bakarlar. Faşist rejimlerin demokrasiyi ulusal birliği tehdit eden bir unsur olarak görmeleri bu çerçevede anlam taşır (Beriş, 2013, s. 319). Buna karşılık, otoriter yönetimlerin temel kaygısı, bundan daha sınırlı bir çerçeveye yerleşir. Bunlar demokrasi düşüncesinden daha çok demokratik bir yönetimin kendilerine vereceği zarara odaklanırlar.

Modern demokrasinin en önemli avantajlarından biri olarak otokratik yönetimleri engellemesi gösterilir. Geçmişten itibaren otokratlar kendi çıkarları, duyguları, inançları, megalomanileri, paranoyaları vs. etmenlerden hareket ederek tek başlarına devlet iktidarını kullanmışlardır.⁶⁵ Yalnızca pre-modern ya da modern çağlarda değil, 20. yüzyılın göbeğinde bile Hitler, Mussolini, Stalin, İdi Amin, Pol Pot, Saddam Hüseyin, Beşer Esad vs. gibi yöneticiler sahip oldukları iktidarı vatandaşlarının bir kısmına zulmetmekte, geri kalanı üzerinde de katı bir baskı kurmakta kullanmış ve ağır insan hakları ihlallerine sebebiyet vermişlerdir. Demokratik iktidarlar, seçmenlere hesap verecekleri bilinciyle yönetim süreçlerinde kendileri için çizilen belirli sınırlar dâhilinde kalmayı kabullenirler. Bu bakımdan, modern devlete hâkim olan iktidarın sınırlandırılması anlayışıyla demokrasinin ilkeleri kesişir. Ancak burada Dahl'ın belirttiği bazı somut gerçeklikleri hatırlamakta yarar vardır. Öncelikle bir ülkenin kendi iç yapısında en üst demokratik standartları yakalamış olması diğer devletlerle ilişkilerinin de aynı çerçevede gelişeceğinin göstergesi değildir. Gerçekten de gelişmiş demokrasiler kolonilerinin ya da belirli bir nedenle çıkar çatışması yaşadıkları ülkelerin halklarına karşı adaletsiz davranabilmiş veya zulüm yapabilmişlerdir.⁶⁶ Bunun yanında, demokratik devletler ticaret ya da güvenlik gibi nedenlerle kendi çıkarlarına koşut şekilde hareket eden otoriter ve totaliter yönetimleri destekleyebilmişlerdir.⁶⁷ Bu destek, doğrudan ülkenin kendi çıkarlarıyla ilgilidir ve dünyanın başka bir yerinde istikrarı sağlama ya da siyasal özgürlükleri güçlendirmeye ilişkisi yoktur.

Öte yandan demokratik yönetimlerin yalnızca başka ülkelerin halklarına değil, bazen kendi yurttaşlarına da eşitlik ve adalete aykırı şekilde muamele ettiği söylenebilir. Otokratik rejimlerin yanı sıra demokrasiler de kendi

65 Robert A. Dahl, *Demokrasi Üzerine*, çev. Betül Kadioğlu, 2. Baskı, Phoneix Yayınları, Ankara 2010, s. 57.

66 Dahl, *a.g.e.*, s. 58.

67 Tansey, *a.g.e.*, s. 171.

yurttaşları açısından baskıcı rejimler hâline gelebilirler. “Çoğunluğun tiranlığı” ifadesi en güçlü demokrasilerde dahi yurttaşların azınlıkta kalan kısmının ciddi şekilde zarar görebileceği iddiasını içerir. Ancak bunun yanında demokrasilerde yöneticiler, belirli kararları alırken kendi taraftarları lehine hareket edebilir. Bu durum ise muhaliflerin zarar görmelerine neden olabilir. Dolayısıyla temel hak ve özgürlüklerden bir kısmının veya tamamının ihlal edilip edilmemesi ayrı bir sorun ve demokrasi dışına kayışın işaretidir. Elbette demokrasi, yurttaşların her türlü taleplerinin karşılık bulacağı bir sistem değildir. Kaldı ki toplum içindeki pek çok insanın çıkarlarının çatışacağı ya da isteklerinin birbirlerinden farklılaşacağı göz önünde bulundurulduğunda bunun mümkün olmadığı da açıkça görülür. Buradaki kırmızı çizginin, “kişinin dokunulmazlığı”, yani temel hak ve özgürlükler olması gerekir.⁶⁸ Demokratik yönetimler yurttaşlarının doğal haklarını tartışmasız ve koşulsuz şekilde koruma yükümlülüğüne sahiptir. Otoriter ve totaliter yönetimlerin ise bu yönde bir kaygısı olmadığı görülür. Bu bakımdan, son dönemde yükselen otoriterleşme tartışmalarını bu çerçevede değerlendirmek gerekir.

Demokrasilerle otokrasiler arasındaki rekabetin demokrasiler lehine sonuçlandığı tartışmasız bir gerçektir. Nitekim son dönemde ortaya çıkan eleştirel yaklaşımların temelinde demokrasinin niteliğini yükseltme çabası vardır.⁶⁹ Burada ilk soru demokratik olanla olmayan arasındaki farktır. Eleştiriler demokrasiden geriye gidiş olduğu iddialarına yoğunlaştığına göre bu sorunun cevabını bulmak öncelikli meseledir. Ancak asıl paradoksun burada başladığını söylemek de yanlış olmaz. Demokrasinin amacı, yurttaşlara hizmet etmek olduğuna göre ölçütü bu şekilde belirlemek gerekir.⁷⁰ Buna karşılık, otoriter rejimler de halklarının yararına hareket ettikleri iddiasındadır. Bu bakımdan, Jakobenzimin yalnızca tarihin belli bir kesitiyle, yani Fransız Devrimi sonrasındaki terör dönemiyle sınırlı olmadığını söylemek mümkündür. Otoriter ve totaliter yönetimlerin birçoğu Jakoben söylem ve yaklaşımla hareket etmişlerdir. Demokratik yönetimlerin bazı uygulamaları halk tarafından desteklenmeyebilir. Ancak siyasal iktidarlar bir sonraki seçim döneminde halka hesap vereceklerinin bilincinde hareket ederler ve tasarladıkları kamu politikalarıyla halkın buna tepkisi arasında optimal bir denge kurarlar. Bu durum, kısa, orta ve uzun vadeli makroekonomik ve siyasal dengeleri de gözetmeyi zorunlu kılar.⁷¹ Yani örneğin ülke içinde vergi politikaları uygulanırken halkın kısa vadede desteğini almak için ülke açısından sorun yaratacak

68 Marquez, *a.g.e.*, s. 277.

69 Ringen, *a.g.e.*, s. 37.

70 Ringen, *a.g.e.*, s. 44.

71 Hamit Emrah Beriş, *Siyasal Düzenin Sınırları: Demokrasi, Demokratikleşme ve Katılımcı Siyaset*, Tezkire Yayınları, İstanbul 2015, s. 112.

şekilde bir indirim politikası yürütülemez. Siyasal alanda ise politikalar yine uzun vadeli olarak kurgulanır ve ittifak planlamaları buna göre yapılır. Bu bakımdan, demokrasilerin vatandaşların taleplerini karşılamaktan daha çok onların haklarıyla özgürlüklerini koruyan rejimler olduğu görülür.

Son dönemde popülist liderlerin otoriter yönetimlere kaydığı iddiaları belirli ampirik örneklerle desteklenebilir. Rusya'da Putin'in durumu bunun en belirgin örneğidir. Halen Rusya'da seçimlerin güvenilirliği kadar muhalefetin özgürce örgütlenmesine ve kendini ifade etmesine izin verilmemesi başlıca sorun alanlarıdır. Buna karşılık, Latin Amerika'da Venezuela'da Hugo Chavez, sonrasında Nicolás Maduro, Ekvador'da Rafael Correa, Bolivya'da Evo Morales gibi popülist liderlerin ise ülke üzerindeki dış etkiler nedeniyle de iç siyasal dinamiklere muhalefeti tam olarak baskılayacak ölçüde hâkim olduklarını söylemek oldukça zordur. Ancak popülizmin doğrudan otoriter yönetime kayışın nedeni olmadığını altını çizmek gerekir. Örneğin Latin Amerika ve Afrika coğrafyasında bulunan pek çok ülke açısından ne popülizm yenidir ne de otoriter yönetim geleneği. Aynı durumun, komünizmin çöküşünden sonra demokrasiye geçiş sürecini başlatan ancak demokrasisini konsolide edemeyen Rusya için de geçerli olduğu söylenebilir. Bu bakımdan, popülist söyleme sahip iktidarların otokratizme kaymalarının zorunlu bir sonuç olmayacağı belirtilmelidir. Ancak her koşulda popülist söylemin çok da barışçıl olmadığını altını çizilmelidir. Kendi vatandaşlarının bir kısmının ve dış güçlerin ülkenin aleyhine hareket ettikleri ve bunlarla mücadele edilmesi gerektiği yönündeki bir anlayışın çoğulcu bir toplum yapısıyla bağlantısının zayıfladığını söylemek mümkündür.

Sonuç

Soğuk Savaş sonrasında liberal demokrasilerin insanlığın geleceğine hükmedecek yegâne güç olduğu yönünde geniş bir mutabakat ortaya çıkmıştır. Bu durum, özellikle Batı ülkelerinde sağ ve sol siyaset arasındaki çizgiyi giderek silik hâle getirmiştir. Bir bakıma, liberal ekonomik değerler ve kapitalist sistem üzerinde uzlaşmış, görüş farklılıkları sosyal devlet uygulamaları gibi ikincil mevzular üzerinde yoğunlaşmıştır. Ancak ekonomi ve siyasetin stabil alandan çıkışı ve giderek yoğunlaşan sorunların ürettiği baskıyla karşılaşması bu uzlaşımın da zayıflamasına neden olmuştur. Son dönemde yaşanan ekonomik krizler, nüfus hareketliliği gibi konularda geleneksel siyasal hareketlerin benzer tepkileri verdikleri göz önüne alındığında alternatif bir dil kullanan popülist siyasetçilerin belirli bir toplumsal karşılık bulmaları normal karşılanmalıdır. Bu bakımdan, kriz zamanlarında popülist ve otoriter

siyasetin yükselişe geçmesini doğrudan demokrasinin başarısızlığına bağlamak doğru değildir.

Demokrasiler geçmişte de önemli krizler yaşamışlar ve geçici süreliğine psikolojik üstünlüklerini kaybetmişlerdir. En belirgin örnekleri dünya savaşları olan bu süreçlerin sonunda otoriter ve totaliter yönetimlerin bireylerin ve toplumların hayatlarında yarattığı tahribat, demokrasilerin alternatifsizliğini göstermiştir. Günümüzde yabancılar başta olmak üzere farklı toplumsal kesimlere yönelik olarak dışlayıcı bir dil kullanan popülizmin yükselişinin demokrasinin birlikte yaşama idealine zarar verdiği açıktır. Diğer taraftan bu dilin farklı çevreler tarafından paylaşılması ve aynı keskinlikteki zıddını üreterek bir kutuplaşmaya sebebiyet vermesi başka bir sorundur. Sert ve ayrımcı bir dilin kullanımı, bu dilin yöneldiği toplumsal kesimlerde de benzeri bir yaklaşımın ortaya çıkması sonucunu doğurmaktadır. Ancak bunun kadar açık olan bir diğer gerçek, siyasette popülist ve propagandatîf dilin kullanımının en az demokrasinin tarihi kadar geriye gittiğidir. Yine dışlayıcılık veya ayrıştırma yalnızca son döneme özgü bir durum değildir ve siyasetin özünde bulunur. Bu bakımdan, liberal demokrasilerde farklı fikirlerin her zaman ve her konuda uzlaşması gibi bir hedefin olmadığı bilinir. Önemli olan tüm farklılıklarına rağmen, insanların birlikte yaşayacakları asgari zeminin oluşmasıdır. Aynı durum, otoriterleşme tartışmaları için de geçerlidir. Demokrasilerde seçim başta olmak üzere demokratik sistemin işlemlerini sağlayacak mekanizmaların işler durumda olması esastır. Bunun dışında, demokrasinin niteliğini belirleyecek göstergelerin döneme ve duruma göre değişiklik göstereceği söylenebilir. Kuşkusuz gerek ülke içinde gerekse dünya genelinde demokrasinin kalitesini ve standartlarını yükseltmek siyasetçiler ve aydınlar başta olmak üzere farklı toplumsal grupların sorumluluğundadır. Ancak belirli bir süreçte ortaya çıkan siyasal dilin de içinden geçilen dönemin koşullarından bağımsız olmadığı açıktır.

Popülizm ve otoriterleşmenin demokratik kültüre zarar verme potansiyelinin olduğunu sürekli olarak göz önünde bulundurmak gerekir. Ancak aynı zamanda, bunun tersine bir sonuç üreterek demokrasinin güçlenmesine de hizmet etme imkânlarının bulunduğunu da söylemek mümkündür. Zira demokratik sistem içindeki tartışma ortamı, dışlayıcı fikirler kadar barış içinde birlikte yaşama kültürünü savunan düşüncelerin de topluma yayılmasını sağlayacaktır. Farklılıkların bir arada bulunduğu barışçıl bir ortamda yaşamının insanlar için maliyeti çatışma ortamına göre daha düşük; sağlayacağı faydaysa daha yüksektir. Böylece demokrasi karşıtı düşünceler zaman içinde iyiden iyiye marjinalleşecek; demokrasiyi savunanlar ise aralarındaki ayrılıkları bir kenara bırakıp demokratik değerlerde buluşacaklardır. Kaldı

ki popülist hareketler iktidara gelse de bunların izleyeceği politikaların muhalefette kullandıkları söyleme göre daha yumuşak olması beklenebilir bir durumdur Aynı şekilde, tüm bu tartışmalar demokrasilerin eksikliklerini ve hatalı sonuçlarını görme açısından da işlevseldir. Dolayısıyla sisteme yönelik eleştiriler, söz konusu eksiklerin giderilmesini sağlayacak tarzda demokratikleşme adımlarının atılmasını da beraberinde getirecektir. Buradan hareketle, içinden geçilen tüm bu sürecin demokrasinin geliştirilmesi açısından öğretici bir yönü olduğu ve son tahlilde demokrasinin bu süreçten güç kazanarak çıkacağı söylenebilir.

Kaynakça

- BERİŞ, Hamit Emrah, "Faşizm", *Dünyada ve Türkiye'de Siyasal İdeolojiler*, ed. Ömer Çaha ve Bican Şahin, Orion, Ankara 2013, ss. 287-339.
- BERİŞ, Hamit Emrah, *Siyasal Düzenin Sınırları: Demokrasi, Demokratikleşme ve Katılımcı Siyaset*, Tezkire Yayınları, Ankara 2015.
- BERLIN, Isaiah, "To Define Populism", *The Isaiah Berlin Virtual Library*, <http://berlin.wolf.ox.ac.uk/lists/bibliography/bib111bLSE.pdf> (Erişim: 09 Eylül 2019).
- BOBBIO, Norberto, *Democracy and Dictatorship*, İng. çev. Peter Kennealy, University of Minnesota Press, Minneapolis 1989.
- BURNELL, Peter, "New Challenges to Democratization", *New Challenges to Democratization*, ed. Peter Burnell ve Richard Youngs, Routledge, London & New York 2010, ss. 1-22.
- CANOVAN, Margaret, *Populism*, Harcourt Brace Jovanovich, New York & London, 1981.
- DAHL, Robert A., *Demokrasi Üzerine*, çev. Betül Kadioğlu, 2. Baskı, Phoneix Yayınları, Ankara 2010.
- DAHL, Robert A., *Siyasi Eşitlik Üzerine*, çev. Emre Zeybekoğlu, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara 2018.
- DAHRENDORF, Ralf, *Demokrasinin Bunalımları: Antonio Polito ile Bir Söyleşi*, çev. A. Emre Zeybekoğlu, İthaki Yayınları, İstanbul 2015.
- DELLA PORTA, Donatella, *Demokrasi Seferberliği: 1989 ile 2011 Yıllarının Karşılaştırması*, çev. Aslınur Akdeniz Brehmer, Kafka Yayınları, İstanbul 2019.
- DEIWIKS, Christa, "Defining Populism", *Living Reviews of Democracy*, Center for Comparative and International Studies, Zurich 2009.
- DOORENSPLEET, Renke, *Rethinking The Value of Democracy: A Comparative Perspective*, Palgrave Macmillan, New York 2019.
- DUNN, John, *Halkın Özgürlüğü: Demokrasinin Hikâyesi*, çev. Akın Emre Pilgir, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2017.
- FINCHELSTEIN, Federico, *Faşizmden Popülizme*, çev. Ali Karatay, İletişim Yayınları, İstanbul 2019.
- FUKUYAMA, Francis, *Siyasi Düzen ve Siyasi Çürüme: Sanayi Devriminden Demokrasinin Küreselleşmesine*, çev. M. Murtaza Özeren, Profil Kitap, İstanbul 2018.

- FUKUYAMA, Francis, *Tarihin Sonu ve Son İnsan*, çev. Zülfü Dicleli, 2. Baskı, Gün Yayınları, İstanbul 1999.
- GHERGHINA, Sergiu ve Sorina SOARE, "Introduction: Populism - A Sophisticated Concept and Diverse Political Realities", ed. Sergiu Gherghina, Sergiu Miscoiu and Sorina Soare, *Contemporary Populism: A Controversial Concept and Its Diverse Forms*, Cambridge Scholars Publishing, Newcastle 2013, ss. 1-14.
- GILL, Graeme, *The Dynamics of Democratization: Elites, Civil Society and Transition Process*, Macmillan Press, London 2000.
- GRUGEL, Jean, *Democratization: A Critical Introduction*, Palgrave Macmillan, New York 2002.
- HUNTINGTON, Samuel P., *Üçüncü Dalga: Yirminci Yüzyıl Sonlarında Demokratlaşma*, çev. Ergun Özbudun, Yetkin Yayınları, Ankara 1996.
- LACLAU, Ernesto, *Popülist Akıl Üzerine*, çev. Nur Betül Çelik, Epos Yayınları, Ankara 2007.
- LEVITSKY, Steven ve Daniel ZIBLATT, *Demokrasiler Nasıl Ölür?*, çev. Derya Dinç, Salon Yayınları, Konya 2018.
- LINZ, Juan J., *Totaliter ve Otoriter Rejimler*, çev. Ergun Özbudun, 3. Baskı, Liberte Yayınları, Ankara 2012.
- MARQUEZ, Xavier, *Demokrasi Dışı Siyaset: Otoriterlik, Diktatörlük ve Demokratikleşme*, çev. İsmail Çekem, İletişim Yayınları, İstanbul 2019.
- MOUFFE, Chantal, *Sol Popülizm*, çev. Aybars Yanık, İletişim Yayınları, İstanbul 2019.
- MUDDE, Cas, "Populist Zeitgeist", *Government and Opposition*, vol. 39, issue 4, 541-563.
- MUDDE, Cas ve Cristobal Rovira KALTWASSER, *Popülizm: Kısa Bir Giriş*, çev. S. Erdem Türközü, Nika Yayınları, Ankara 2019.
- MÜLLER, Jan-Werner, *Popülizm Nedir?*, çev. Onur Yıldız, İletişim Yayınları, İstanbul, 2019.
- NEWILL, Waller R., *Tiranlar: Gücün, Adaletsizliğin ve Terörün Tarihi*, çev. Dilek Şendil, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2019.
- ÖZBUDUN, Ergun, *Otoriter Rejimler, Seçimsel Demokrasiler ve Türkiye*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2011.
- ÖZKAN, Metin, *Modern-Demokratik Devlette Siyasal Temsil*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2019.
- POPPER, Karl, *Bu Yüzyılın Dersi*, çev. Ceyhan Aksoy, 4. Baskı, Serbest Kitaplar, Ankara 2019.
- REVELLI, Marco, *The New Populism: Democracy Stares into The Abys*, İng. Çev. David Broder, Verso, London 2019.
- RINGEN, Stein, *Demokrasi Neye Yarar: Özgürlük ve Ahlaki Yönetim Üzerine*, çev. Nurettin Elhüseyni, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2010.
- SÖZEN, Yunus, *Demokrasi, Otoriterlik ve Popülizmin Yükselişi*, Boğaziçi Üniversitesi-TÜSİAD Dış Politika Forumu Araştırma Raporu, İstanbul 2015.
- TAGGART, Paul, *Populism*, Open University Press, Buckingham 2000.
- TANSEY, Oisín, *The International Politics of Authoritarian Rule*, Oxford University Press, Oxford & New York 2016.
- TILLY, Charles, *Demokrasi*, çev. Ebru Arıcan, Phoneix Yayınları, Ankara 2011.
- TOCQUEVILLE, Alexis de, *Amerika'da Demokrasi*, çev. Seçkin Sertdemir Özdemir, İletişim Yayınları, İstanbul 2016.

- VANHANEN, Tatu, *Democratization: A Comparative Analysis of 170 Countries*, Routledge, London & New York, 2010.
- WARDETZKI, Barbel, *Siyasette ve Toplumda Narsisizm: Ayartma ve İktidar*, çev. Deniz Cankoçak, İletişim Yayınları, İstanbul 2018.
- WELZEL, Christian, "Theories of Democratization", *Democratization*, ed. Christian W. Haerpfer ve başkaları, Oxford University Press, Oxford & New York 2009, ss. 74-90.
- WHITEHEAD, Laurance, *Democratization: Theory and Experience*, Oxford University Press, Oxford & New York 2002.
- YAYLA, Atilla, *Siyaset Teorisine Giriş*, Siyasal Kitabevi, Ankara 1998.
- ZAKARIA, Fareed, *The Future of Freedom: Illiberal Democracy at Home and Abroad*, W. W. Norton Company, London & New York 2003.